

Ternovác Bálint

Levéltárak és levéltári kutatás Horvátországban

Előszó

A mai Horvátország történelme rendkívül gazdag és színes: így például ott van az ország legdélibb pontján Raguza, a mai Dubrovnik a XIX. század elejéig virágzó, önálló köztársaság volt, vagy a főként kereskedelemről élő dalmát városok, mint Trau (Trogir), Spalato (Split), Zára (Zadar), amelyek az antik időktől fogva fejlődtek kulturális és egyházi központokként. Ott van Fiume (Rijeka), amely Mária Terézia jóvoltából magyar közigazgatású, különleges státusú kikötőváros lett, vagy a kultúráját és hangulatát tekintve Itáliához húzó Isztriai-félsziget. Kelet felé haladva láthatjuk a horvát-szlavón részeket (így például Zágráb, Varasd, Bród), amelyek a középkortól kezdve fejlődtek a Magyar Királyságon belül. Horvátország legészakibb részén fekszik a Muraköz, amely csak 1920-ban lett leszakítva a történelmi Zala vármegyéből.

Már e rövid földrajzi-történelmi áttekintést látva is belegondolhatunk, micsoda kincseket rejthetnek a felsorolt városok levéltárai nem csak a horvát vagy észak-balkáni, de a magyar történelem kutatói számára is. Tapasztalataim szerint a horvát levéltárak nagyon szívélyesen látják a magyar kutatókat, készségesen segítenek mindenben, a horvát nyelvet nem ismerőknek a legtöbb esetben angolul (esetleg Dalmáciában olykor olaszul) is tudnak válaszolni. A tengermelléki országrészben (Dalmáciában és Isztrián) az iratok nyelve a középkorban a latin, a dalmát-olasz, valamint glagolita vagy bosančica írással írott szláv; az ország középső és keleti részein a középkori iratok elsősorban latin nyelven íródtak. A kora újkorban az igazgatás nyelvét illetően – a Habsburg hatalom kiteljesedésével – előtérbe kerül a német nyelv a latinnal szemben, valamint a horvát nyelv is egyre többször megjelenik az iratokon. A XIX. század közepétől a német, olasz és magyar területek kivételével a közigazgatásban is általánosan elterjed a horvát nyelv használata.

Bemutatómban a városok szerint ábécé-rendben sorra veszem Horvátország állami levéltárait, és a település (és környéke) bemutatása után röviden ismertetem a levéltárakat, valamint a kutatási lehetőségeket (honlap, fond- és állagjegyzék megléte). Az állami levéltárak után sorra veszem az egyházmegyei levéltárakat is, feltüntetve az általam ismertek elérhetőségeiket. Szerzetesrendi levéltárakra nem térek ki: bár szinte minden rend rendháza (vagy a rendi központ) rendelkezik valamilyen levéltárral (és nem ritkán különösen értékes iratanyaggal), ezek legtöbbször nem rendelkeznek önálló honlappal vagy digitális fondjegyzékkel, kutatás

előtt a renddel kell felvenni a kapcsolatot, és ott irányítják a kutatót az illetékes személyekhez, levéltárosokhoz.

Horvát Állami Levéltár (Hrvatski Državni Arhiv – HDA)

cím: Marulićev trg 21., 10000 Zagreb

e-mail: hda@arhiv.hr

honlap: www.arhiv.hr

Az 1997-es levéltári törvény értelmében az intézmény a Belügyminisztérium joghatósága alá tartozik, de felügyeleti jogot gyakorol még a köztársasági- és miniszterelnök, valamint a minisztériumok, beleértve a Külügy- valamint Védelmi Minisztériumot is. A Horvát Állami Levéltár illetékességi körébe a mindenkori Horvátország (illetve Horvátország, Szlavónia, Dalmácia) legfőbb állami, közfeladatot ellátó (államigazgatás, igazságszolgáltatás stb.) intézmények tartoznak. A HDA legfőbb feladata a levéltári anyag megőrzése, emellett szakmai felügyeletet tart a horvát állami levéltárak hálózata felett, azokat, valamint a levéltári gyűjteményeket szalmi tanácsokkal látja el, segíti és szervezi a szakmai képzést.

A Horvát Állami Levéltár felépítése:

1. Levéltári anyag védelmével és feldolgozásával foglalkozó főosztály (odjel–főosztály, osztály)
 - a. Régi levéltári anyaggal foglalkozó szakosztály (odsjek–osztály, szakosztály)
 - b. Újkori levéltári anyaggal foglalkozó szakosztály
 - c. Jelenkori levéltári anyaggal foglalkozó szakosztály
 - d. Katonai iratanyag szakosztálya
 - e. Politikai pártok és egyesületek iratanyagának szakosztálya
 - f. Újkori családi- és személyi iratanyag szakosztálya
 - g. Állományvédelmi szakosztály
2. Horvát Filmarchívum (Kinoteka)
 - a. Filmanyag feldolgozó- és állományvédő szakosztály
 - b. Film- és hanganyag szakosztály
3. Információs és kommunikációs főosztály
 - a. Ügyfélszolgálat
 - b. Felvétel és dokumentációs osztály
 - c. Anyakönyvi és fejlesztési osztály
 - d. Levéltáron kívüli levéltári anyaggal foglalkozó osztály
 - e. Könyvtár
 - f. Informatikai osztály
4. Központi konzerváló és restauráló laboratórium (valamint könyvkötészet)
5. Központi fotólabor (
 - a. Mikrofilm- és fotótár
 - b. Technikai osztály

6. Munkaügyi főosztály
7. A Zágrábi Érsekség letétje
 - a. Káptalani és érseki levéltár
 - b. Érseki könyvtár
8. Levéltártani Intézet, történelem segédtudományai és filmtudományi intézet

A HDA ma 23 000 iratfolyóméternyi levéltári anyagot őriz, amely 1762 fondra oszlik, ezek időköre 999-től napjainkig terjed.

A levéltár honlapja¹ horvát nyelvű, annak kivonatai angol nyelven is elérhetőek,² külföldi kutatók számára releváns, alapvető információkat (jelentkezési feltételek, fond- és állagjegyzék stb.) viszont nem találunk. Fondjegyzék digitálisan egyáltalán nem elérhető, csupán a levéltári iratanyag szerkezetét illetően tájékozódhatunk.³

Belovári Állami Levéltár (Državni arhiv u Bjelovaru – DABJ)

cím: Trg Eugena Kvaternika 6., 43000 Bjelovar

e-mail: drzavni-arhiv-bj@bj.htnet.hr

honlap: www.dabj.hr

Belovár és környéke már az antik idők óta lakott terület. A középkorban a vidéken több település is létezett, a Belovár név viszont még nem fordul elő a forrásokban. A környéken az írásbeliséget az 1232-ben alapított császári káptalan képviselte. A török időszak alatt a terület elnéptelenedett, a XVII. század elején ortodox vallású vlach népesség telepedett le itt, mint a szlavón vidék határőrei. 1644-ben tűnik fel a forrásokban a Welowar név, mint vár, erődítmény. A térség egészen a XIX. század közepéig határőrvidéki központ volt: Mária Terézia alatt lett igazi nagyváros, 1756-ban új erődítményt építettek, és egészen 1871-ig a varasdi határőrvidék szentgyörgyvári ezredének székhelye volt. 1871-ben megszűnt a hátrőrvidék, és ezzel a katonai közigazgatás is. 1874-től szabad királyi városi rangra emelték, 1886-tól 1920-ig Belovár-Kőrös vármegye székhelye volt. 2009-ben XVI. Benedek pápa Belovár székhellyel megalapította a Belovár-Kőrösi püspökséget.

A belovári levéltár 3800 ifm nagyságú iratanyagot őriz, amely 1303 fondra oszlik. Az iratanyag 90%-a 1945 után keletkezett. Az 1945 előtti anyag gerincét a belovári határőrvidék iratai teszik ki. A legrégebbi irat a štefanjei plébánia anyakönyve, amely 1685-ből származik.

¹ <http://www.arhiv.hr/hr-hr/>

² <http://www.arhiv.hr/en-gb/>

³ <http://www.arhiv.hr/hr-hr/Istra%20-%20BEite-gradivo/%20-%20A0to-%20-%20C4%8Duvamo/Kako-je-gradivo-organizirano>

A levéltár egy jól használható, informatív, viszont kizárólag horvát nyelvű honlappal rendelkezik,⁴ fond- és állagjegyzék is elérhető.⁵

Eszéki Állami Levéltár (Državni arhiv u Osijeku – DAOS)

cím: Kamila Firingera 1., 31000 Osijek

e-mail: dao@dao.hr

honlap: www.dao.hr

Eszék a Dráva jobb partján létesült város, a folyó legfontosabb átkelőhelye. Neve először a XI. század első felében bukkant fel, a középkorban többnyire magyar lakossága lehetett. A török seregek itt keltek át a Dráván 1526. augusztus 22-én, amikor a mohácsi síkra vonultak, a város a későbbiekben is fontos felvonulási útvonalként szolgált az oszmán seregek számára. A keresztény csapatok 1687-ben szabadították fel a várost, ezután német lakosság telepedett le itt, és a német többség egészen a II. világháború végéig megmaradt. Vára 1712-ben épült. 1809-ben szabad királyi városi rangra emelkedett, 1920-ig Verőce vármegye székhelye volt.

A teljes Eszéki Állami Levéltár ma körülbelül 7000 iratfolyóméternyi iratanyagot őriz, amely 1558 fondra oszlik. Az iratanyag évköre a XVII. század végével kezdődik, amikor a környék – Szlavónia, Baranya és Szerém felszabadult az oszmán uralom alól. A levéltár anyagának gerincét Eszék szabad királyi városának igazgatási iratai (1945-ig) teszik ki, de számos térképet, tervrajzot és személyi-családi fondot őriz. Anyakönyvek 1686–1945 közötti időszakból vannak. Itt található Verőce és Szerém vármegye iratanyaga is, a baranyai részekre vonatkozó iratok Pécsett találhatóak. A levéltár honlapja kizárólag horvát nyelven elérhető,⁶ és áttekinthető fond- és állagjegyzéket,⁷ valamint a kutatás szempontjából releváns információkat is találhatunk.

Fiumei Állami Levéltár (Državni arhiv u Rijeci – DARI)

cím: Park Nikole Hosta 2., 51000 Rijeka

e-mail: pisarnica@riarhiv.hr

honlap: www.riarhiv.hr

⁴ <http://dabj.hr/index.php>

⁵ http://dabj.hr/dok/FONDOVI_I_ZBIRKE.pdf

⁶ <https://www.dao.hr/index.php>

⁷ <https://www.dao.hr/index.php/gradivo-u-arhivu/vodic-kroz-arhivske-fondove-i-zbirke>

A település meglétének első említése 1230-ból való, Fiume név szerint először 1260-ban fordul elő IV. Béla magyar király oklevelében. 1466-ig különböző német-római birodalmi hercegek, uralkodók között cserélt gazdát, 1466-tól a császártól függő birodalmi város lett. 1719-től a gazdaság élénkítése végett szabad kikötői státust kapott, 1779-ben önálló státusú városként a Magyar Királyság része lett. 1848-ban Horvátországhoz került, 1868-tól viszont ismét Magyarország részét képezte. 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia része maradt, az I. világháború után viszont az Olasz Királysághoz csatolták. 1943–1945 között német megszállás alá került, 1945 májusában Tito partizánjai elfoglalták a várost, és Jugoszláviához csatolták. 1948-ig az olasz nyelvű lakosság többsége – önként, de leginkább kényszer hatására – elhagyta Fiumét. 1991-től a Horvát Köztársaság része.

A Fiumei Állami Levéltár több, mint 6100 iratfolyóméternyi iratanyagot őriz, legrégebbi dokumentuma 1201-ből származik. A levéltár őrzetében a mindenkori Fiume város igazgatási, politikai, tengerészeti, gazdasági, kulturális-tudományos iratai állnak, valamint a Kvarneri-öböl szigeteire vonatkozó dokumentumok. A levéltár honlapja viszonylag nehezen áttekinthető, viszont számos szegmense a horvát mellett angol nyelvre is le van fordítva.⁸ A fond- és állagjegyzék elérhető a honlapon is, a fondfőcsoportok és fondcsoportok nevei angolul is olvashatók, az egységek leírása viszont csak horvátul lett kiírva (az egyes fondok nevei viszont a fond nyelvén – többségében olaszul – is megtalálhatóak).⁹

Gospicsi Állami Levéltár (Državni arhiv u Gospiću –DAGS)

cím: Kaniška 17., 53000 Gospić

e-mail: državni-arhiv@gs.t-com.hr

honlap: www.arhiv-gospic.hr

Gospics helyén a középkorban egy Kaseg vagy Kasezi nevű település állt, amely a XVI. században elpusztult. A későbbi, Gospics nevű helység magját két török erőd képezte. A török kiűzése után a település gyors fejlődésnek indult, és az oszmánok ellen létrehozott Határőrvidék likai határőrezredének Gospics lett a székhelye. A határőrvidék felszámolását követően 1920-ig Lika-Korbava vármegyéhez tartozott. Ma a Gospics-Zenggi Egyházmegye (Gospićka-Senjska Biskupija) székhelye.

1999-ig Likában nem létezett levéltár, 1999. november 30-án határozott úgy a Horvát Köztársaság Kormánya, hogy Lika-Zengg megye (Ličko-senjska županija) számára

⁸ <http://www.riarhiv.hr/english/index.html>

⁹ <http://www.riarhiv.hr/english/register.asp>

megalapítja a Goszpicsi Állami Levéltárat. Alapításakor nagyobb levéltári anyagot hoztak ide a Károlyvárosi (Karlovac) levéltárból. A kései alapítás miatt is az itt őrzött levéltári anyag csekély mennyiségű, elsősorban a likai, korbavai, modrusi területek 1945 utáni történetének kutatói számára lehet jelentős. Az anyag számottevő része egyelőre nem kutatható szabadon, mivel titkosítás alá esik. A levéltár honlapja kizárólag horvát nyelven elérhető,¹⁰ fondjegyzék viszont elérhető.¹¹

Károlyvárosi Állami Levéltár (Državni arhiv u Karlovcu – DAKA)

cím: Ljudevita Šestića 5., 47000 Karlovac

e-mail: daka-arhiv@ka.t-com.hr

honlap: www.da-ka.hr

A terület a török korban lett igazán jelentős: a névadó II. Károly főherceg, I. Ferdinánd magyar király fia kezdett itt erődítményt emelni, hogy megvédje az uralma alá tartozó stájer, karintiai, krajnai, valamint a horvát területeket. Bár az oszmánok több támadást is intéztek a vár ellen, elfoglalniuk sohasem sikerült (1663. október 11-én például a vár közelében verte meg Zrínyi Péter az Új Zrínyivár ellen induló boszniai pasát). Utolsó sikertelen török ostroma 1672-ben volt. Mária Teréziától szabad királyi városi rangot kapott. 1873-tól Károlyvároson keresztül vezetett a Budapest-Fiume vasútvonal, amely hozzájárult a térség gazdasági fejlődéséhez.

A levéltár nagyjából 3000 ifm iratanyagot őriz, legrégebbi dokumentuma 1637-ből származik. Az iratanyag a történeti időben dinamikus eloszlik, a katonai közigazgatás, a francia-illír időszak, a XIX. század, a Szerb-Horvát-Szlovén majd Jugoszláv Királyság, és Tito Jugoszláviájának idejéből egyaránt gazdag forrásanyaggal rendelkezik. A kizárólag horvát nyelvű honlap minden információt megad, amely leendő kutatóinak a kutatás előkészítéséhez szükséges. Fond- és állagjegyzék digitálisan szintén elérhető.¹²

Muraközi Állami Levéltár (Državni arhiv za Međumurje)

cím: Štrigova 102., 40 312 Štrigova

e-mail: dram@dram.hr

honlap: www.dram.hr

¹⁰ www.arhiv-gospic.hr

¹¹ www.arhiv-gospic.hr/wp-content/uploads/2015/02/Katalog-informacija-DAGS.pdf

¹² www.da-ka.hr/fondovi-i-zbirke/

A Mura és a Dráva folyók által határolt terület 1920-ig a történelmi Zala vármegye része volt, a trianoni békével került az akkori Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz, legfontosabb városa, kulturális központja Csáktornya (Čakovec). 1941–1945 között visszacsatolták Magyarországhoz, majd a titói Jugoszlávia része lett. Jugoszlávia 1990 utáni széthullását követően néhány kisebb település kivételével Horvátországhoz került.

A horvát Muraköz megye levéltári központját 1961-ben kezdték szervezni Pelakon, ez viszont még nem volt jelentős. Egy muraközi levéltár szervezése 2002-ben merült fel ismét, ekkor Stridóváron (Štrigova) hoztak létre egy iratórző intézményt egy bezárt általános iskola épületében, amely a Varazsdi Állami Levéltár fióklevéltára lett. 2007-től önálló intézmény. A levéltár Muraköz megye közintézményei által keletkeztetett iratokat őrzi, illetve a Muraközhez kötődő személyek, családok, intézmények történeti értékű iratait. Tekintve, hogy a vidék az egykori Zala megye területéből szakadt ki, a magyar kutatók, zalai helytörténészek számára különlegesen érdekes az itt őrzött levéltári anyag. Az intézmény horvát nyelvű honlapján fond- és állagjegyzék elérhető.¹³

Pazini Állami Levéltár (Državni arhiv u Pazinu – DAPA)

cím: Vladimira Nazora 3., 52000 Pazin

e-mail: dapa@dao.hr

honlap: www.dapa.hr

Az Isztriai-félszigeten fekvő városka története a X. századig nyúlik vissza, II. Ottó német-római császár említi először 983-ban, *Castrum Pisinum* néven. A XII. században a Goricai (Görzi) Grófság központja volt, amelyet 1379-től Pazini Grófságnak neveztek. A pazini grófok kihalása után a területet a Habsburgok kapták meg, akik folyamatos viszályban álltak Velencével Pazin kiváló földrajzi, így kereskedelmi-gazdasági helyzete miatt. A Velencei Köztársaság 1797-es megszűntetése után a franciák megszállták az Isztriai-félszigetet is, és 1813-ig felügyeletük alatt is tartották. Napóleon bukása után, 1825-től a Habsburg-birodalom részeként önálló közigazgatási egység központja lett Pazin. Ez az időszak 1860-ig tartott: ekkor Isztria önálló tartomány lett, saját nemzetgyűléssel, Poreč központtal. A XIX. század végétől Pazin lakosságának többsége már a horvát nyelvet beszélte: a korszakban több horvát iskola is nyílt. Az I. világháború után viszont a győztes Olasz Királysághoz csatolták: az

¹³ <https://dram.hr/fondovi-i-zbirke/>

olaszok bezáratták a horvát intézményeket, és nekiláttak Pazin elolaszosításához. A II. világháborúban, 1943-ban, amikor Olaszország megkísérelt kilépni a háborúból, Isztriát Tito partizánjai foglalták el, és többi nem is engedték vissza az olaszoknak: ezt az állapotot az 1947-es párizsi békeszerződés is megerősítette. 1991-ben Horvátországhoz került, 1993 óta Isztria megye székhelye.

A Pazini Állami Levéltár több mint 5000 iratfolyóméternyi iratot őriz. A levéltár Isztria történetére vonatkozó forrásokat őriz a XIII. századtól napjainkig, legrégebbi dokumentuma 1200 körüli időből származik. A levéltár jól szerkesztett, áttekinthető honlappal rendelkezik,¹⁴ amelynek a legfontosabb (a kutatás szempontjából legrelevánsabb részei) angol nyelvre is le vannak fordítva, így például a fondjegyzék.¹⁵ A kutatáshoz szükséges további információk ugyancsak megtalálhatóak angol nyelven is.

Raguzai Állami Levéltár (Državni arhiv u Dubrovniku – DADU)

cím: Sv. Dominika 1., 20000 Dubrovnik

e-mail: dad@dad.hr

honlap: www.dad.hr

Raguza (horvátul Dubrovnik) a VII. században alapulhatott, első említése 850-ből származik, ekkor bizánci fennhatóság alatt állt. A kezdetektől katolikus többségű város volt, a XI. század végétől érseki székhely. A kezdetektől fogva kereskedelemmel foglalkozott, a XII. századra már a térség egyik legfontosabb tengeri kereskedővárosa lett, de a szárazföldön is sikeresen kereskedett Szerbiával és a szomszédos Boszniával, ezzel Velence egyik jelentős vetélytársa lett. 1204-ben, miután a keresztések elfoglalták Konstantinápolyt, Raguza kénytelen volt Velence fölényét elismerni, bár jelentős autonómiát élvezett, számos ponton alá kellett vetnie magát Velence akaratának. Raguzának az idők folyamán sikerült egyre jobban kiterjesztenie hatalmát a szomszédos területekre, szigetekre, és egyre csak erősítette tengeri és gazdasági hatalmát. Az 1358-ban megkötött zárai békével Raguzát a Magyar Királysághoz csatolták, és bár formálisan I. Nagy Lajos lett a királya, a város valójában jelentős önállóságot élvezett, mint Raguzai Köztársaság (Respublica Ragusiana). 1526 után a középkori Magyar Királyság elestével saját útjára lépett, tovább növelve gazdasági hatalmát. 1667-ben nagyon erős földrengés rázta meg a várost, hatalmas károkat okozva: a Köztársaság és a raguzai egyházi intézmények (érsekség, ferences és domonkos rendházak) iratanyagának jelentős része

¹⁴ <https://www.dapa.hr/>

¹⁵ <https://www.dapa.hr/overview-of-fonds-and-collections/>

elpusztult. 1808 januárjában Napóleon megszüntette a Raguzai Köztársaságot, és a francia Illír tartományához csatolta. 1815-től a város az Osztrák Császársághoz tartozott, az I. világháborút követően, 1918-tól pedig az újonnan létrejövő Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszláv Királyság) része lett. 1941-ben a Független Horvát Állam kötelékébe került, nem sokkal később viszont olaszok és németek szállták meg a várost, amely gyakori színhelye lett a horvát nácibarát usztasák és Tito partizánjai közötti összecsapásoknak. 1990-ben a függetlenségét frissen kikiáltó Horvát Köztársasághoz került, ezért a Jugoszláv Néphadsereg (amely ekkor valójában már csak szerb és montenegrói katonákból állott) Haditengerészete 1991 októberétől 1992 májusáig tűz alá vette a – földrajzi fekvéséből adódóan rendkívül kiszolgáltatott – várost, nem kímélve a Világörökség részét képező raguzai óvárost sem: szinte nem marad ép háztető a városban.

Különösen érdekes kiemelni a raguzaiak által beszélt nyelvet: lakói a kezdetektől az újlatin nyelvek közé tartozó dalmát nyelvet (a 16. századig annak raguzai nyelvjárását) beszélték. A dalmát nyelv a XIX. század végére sajnos teljesen kihalt. Raguzában a XVI–XIX. század között az olasz, majd a horvát nyelv lett a bevett nyelv. A középkori források (különösen a gazdasági-kereskedelmi, városigazgatási, igazságszolgáltatási iratok) szinte kivétel nélkül dalmát nyelven íródtak.

A Dubrovnik-i Állami Levéltár az Észak-Balkán középkori (és kora újkori) történetének legfontosabb iratórzője: több, mint 7000 kódexet, 100 000 különböző önálló dokumentumot és 15 000 oszmán forrást őriz. Állományában rendkívül gazdag forrásanyagot találunk a Raguzai Közösség, majd Köztársaság igazgatására, gazdaságára, nemességére, kulturális kapcsolataira vonatkozóan, amely nem csak Raguzát, de a teljes mediterrán térség kereskedelmének kutatásához hatalmas bázist biztosít. Rendkívül értékesek a középkortól fennmaradt magániratok (pl. kereskedők számadásai, feljegyzései, beszámolóí, nagy részük dalmát nyelven) is. Az olvasóteremben elérhető a mintegy 30 000 kötetes könyvtár is. Fond- és állagjegyzék, lajstromjegyzék a levéltár honlapján¹⁶ nem elérhető, saját tapasztalataim szerint a kutatóteremben kéziratos fondjegyzék segítségével tájékozódhatunk az iratanyagban. A kutatószolgálat munkatársai nagyon segítőkészek, a levéltári és könyvtári kéréslapok horvát és angol nyelven is elérhetőek. A kérés leadása után mintegy 10–15 perc alatt a kezelők a kutató rendelkezésére bocsájtják a kért anyagot, egyszerre három levéltári egységet kérhet ki egy kutató, viszont ennek visszaadását követően újabb adag kérhető.

¹⁶ www.dad.hr

Sziszeki Állami Levéltár (Državni arhiv u Sisku)

cím: Frankopanska 21., 44000 Sisak

e-mail: info@dask.hr

honlap: www.dask.hr

Sziszek a Kr. e. IV. században jelentős illír-kelta település volt Segestica néven. A Római Birodalomhoz Octavianus idején került Kr. e. 35-ben, ekkor a település neve Siscia volt. 1097-ben Könyves Kálmán király foglalta el a várost, ekkortól a zágrábi káptalan birtoka lett. Sziszek vára 1593 augusztusában esett el az oszmánok ellen. A törökök kiűzése után a város kettészakadt katonai és polgári városra. A polgári város a térség gazdasági központja lett. A két városrész 1871-ben egyesült, és 1874-ben szabad királyi városi rangot kapott. 1920-ig Zágráb vármegyéhez tartozott, majd a délszláv királyság része lett. A II. világháború kitörését követően itt alakult meg az első jugoszláv partizánosztag 1941. június 22-én. 1991-től Horvátországhoz tartozik.

A Sziszeki Állami Levéltár őrizetében összesen nagyjából 2000 iratfolyóméternyi levéltári anyag található, egy fióklevéltára van Petrinyán. Az iratanyag évköre a XVI. századtól egészen napjainkig terjed, de az iratok túlnyomó többsége 1945 után keletkezett. A levéltár honlapja letisztult, a kutató könnyen eligazodik rajta, amennyiben ért horvátul: angol fordítás ugyanis hiányzik.¹⁷ Fondjegyzék, vagy az őrzött iratanyag bárminemű leírása sajnos ugyancsak hiányzik a honlapról.

Bródi Állami Levéltár (Državni arhiv u Slavonskom Brodu – DASB)

cím: Augusta Cesarca 1., 35000 Slavonski Brod

e-mail: dasb@dasb.hr

honlap: www.dasb.hr

A Száva partján fekvő település a középkorban fontos átkelőhely volt, magyarul nevezték még Nagyrévnék. A török korban elpusztult település helyén – valószínűleg boszniai – ferencesek kolostort alapítottak. Az oszmánok alól felszabadított Bródon 1780-ra erődítmény épült a határ védelmére. 1879-ben, Bosznia-Hercegovina bekebelezése után híd épült a Száván, amely vasúton is összekötötte Boszniát a Monarchiával.

¹⁷ <https://dask.hr/>

A bródi levéltár helyhiánnyal küszködik, 1550 iratfolyóméternyi anyaga mellé már nem tud újabb iratokat beszállítani. Két fióklevéltára van: Pozsegán és Nova Gradiškán. A levéltár honlapja horvát és angol nyelven tájékoztatja a kutatóit,¹⁸ fond- és állagjegyzék is elérhető, levéltár-fióklevéltár szerint.¹⁹

Spalatói Állami Levéltár (Državni Arhiv u Splitu)

cím: Glagoljaška 18., 21000 Split

e-mail: administracija@das.hr

honlap: www.das.hr

Spalato területe az ókor óta lakott volt. Kr. u. 293-ban Diocletianus császár hatalmas palotát épített az öbölbe, a császárságról való lemondása után ide vonult vissza. Ez a palota adta a későbbi város magját. Könyves Kálmán dalmáciai hadjárata során 1105-ben magyar uralom alá került, de Kálmán király halála Spalato állandó hadszíntere volt a Magyar Királyság és a Velence közötti összecsapásoknak, amelynek tétje az adriai kereskedelmi hegemonia megszerzése (illetve Velence részéről megőrzése) volt. A spalatói érsekség volt a dalmáciai régió egyik legfontosabb lelkeségi központja. A velencei-magyar viszályt Velence 1420-as győzelme zárta le, 1797-ben osztrák uralom alá került. 1806–1813 között Napóleon seregei szállták meg a várost, 1813–1920 között osztrák hatalom alá került. Az első világháborút követően a Szerb-Horvát-Szlovén, majd Jugoszláv Királysághoz csatolták. Amikor Sándor jugoszláv király 1929-ben bánságokra osztotta királyságát, Split lett a Tengerparti Bánóság székhelye. 1941-ben Jugoszlávia széthullását követően olasz megszállás alá került. 1945 után a szocialista Jugoszlávia része lett. 1991-től Horvátországhoz tartozik.

A levéltár 1952-ben alapult, mint Split város levéltára. Ma körülbelül 6000 iratfolyóméternyi iratot őriz, amelyek évköre a XIV. századtól napjainkig terjed, a mai Spliti-Dalmát megye területére vonatkozó politikai, szociális, kulturális iratanyagát, kataszteri térképeit (így például érdekességként kiemelném azon térképeket, amelyek kijelölik Isztria olasz-jugoszláv határát az 1947-es békét követően) és tervanyagát gyűjti. Jelentős a levéltár őrizetében levő filmanyag is: az 1910-es évektől készült filmek kutathatók az intézményben (külön említést érdemelnek az avantgárd spliti filmiskola alkotásai). Horvát nyelvű honlapja²⁰

¹⁸ <http://dasb.hr/>

¹⁹ <http://dasb.hr/index.php/pregled-fondova>

²⁰ <http://www.das.hr/>

alapvető információkkal segíti a kutatókat eligazodni a levéltári anyagban, fondjegyzéke a honlapról elérhető.²¹

Varasdi Állami Levéltár (Državni arhiv u Varaždinu – DAVŽ)

cím: Trstenjakova 7., 42000 Varaždin

e-mail: dav@dav.hr

honlap: www.dav.hr

Varasd már a középkorban is jelentős település volt, a varasdi vár körüli települést II. András király 1209-ben szabad királyi várossá nyilvánította. A török veszély miatt az 1540-es években a várat jelentősen megerősítették. Az 1550-es években – amikor a megmaradt Magyar Királyságot hat főkapitányságra osztották – a Vend főkapitányság székhelye Varasd lett. 1607-ben Erdődy Tamás horvát bán kapta meg Varasd várát és az uradalmat, és ez egészen 1920-ig a család birtokában maradt. 1767-től a Mária Terézia által alapított Horvát Királyi Tanács székhelye volt, ám mivel 1776-ban a város nagy része tűzvészben megsemmisült, a Tanács Zágrábba költözött át. 1920-ig Varasd vármegye székhelye volt.

A teljes teljes levéltár ma körülbelül 11 000 iratfolyóméternyi levéltári anyagot őriz amelynek évköre 1209-től napjainkig terjed. A legfontosabb, legjelentősebb fondok Varasd Város (XIII. századtól), Kapronca Város (XVI. századtól), a Bedekovich- (XIII–XX. század), az Erdődy- (XVI–XX. század) és a Kukuljević család (XVII–XX. század) fondjai, valamint céhek iratai, urbáriumok, egyházi anyakönyvek. A levéltár honlapja²² nehezen használható, nem áttekinthető, csak horvát nyelven elérhető. A fond- és állagjegyzék csak hosszas kutatás után lelhető meg.²³

Verőcei Állami Levéltár (Državni arhiv u Virovitici)

cím: Trg bana Josipa Jelačića 24., 33 000 Virovitica

e-mail: arhiv.virovitica@vt.t-com.hr

honlap: www.davt.hr

Verőce neve először Kálmán herceg 1234-ben kiadott oklevelében fordul elő. A törökök 1552-ben foglalták el a várost. Verőcét 1753-ban a Pejacsovich család kapta meg, akik jelentős fejlesztéseket vittek végbe a városka gazdaságának (főleg mezőgazdaságának) életében. 1921-ben kapott városi rangot.

²¹ <http://www.das.hr/registar-fondova-i-zbirki/>

²² <http://www.dav.hr/index.php?what=1&tip=1&id=1&bck=1&parentid=0>

²³ <http://www.dav.hr/evidencija.php>

A levéltár új alapítású, a 2000-es évek második feléig az Eszéki Állami Levéltár fiókleveletára volt. A levéltár horvát nyelvű honlapján fondjegyzék digitálisan elérhető.²⁴

Vukovári Állami Levéltár (Državni arhiv u Vukovaru)

cím: Županijska 5., 32 000 Vukovar

e-mail: drzavni.arhiv.vu@davu.hr

honlap: www.davu.hr

A település első említése 1150-ből származik. A törökök 1526-ban elfoglalták, uralmuk alól 1687-ben szabadult fel. 1849–1860 között – Szerém vármegyével együtt – a Szerb Vajdaság és Temesi Bánsághoz tartozott. 1868-ban a horvát-magyar kiegyezés értelmében az autonóm Horvátország része lett. 1920-ig Szerém vármegye székhelye volt. Az 1991-ben kezdődő szerb-horvát háborúban súlyos harcok színhelye volt, nagyszámú polgári áldozattal, épületeinek többsége károsult vagy megsemmisült.

A Vukovári Állami Levéltár az Eszéki Állami Levéltár fiókleveletaraként létesült 1956-ban, jogilag 2007-ben önállósult, az önálló levéltári működését 2009-ben kezdte meg. Horvát nyelvű honlapján elérhető a levéltár digitális fondjegyzéke.²⁵

Zárai Állami Levéltár (Državni arhiv u Zadru – DAZD)

cím: Ruđera Boškovića bb, 23000 Zadar

e-mail: dazd@dazd.hr

honlap: www.dazd.hr

A város a X. századig bizánci uralom alatt állt, 1069-ben IV. Krešimir horvát király csatolta Zárát királyságához. 1105-ben Könyves Kálmán magyar király egyezett ki a várossal és vonta uralma alá, ekkor Zára a magyar függésben álló Dalmácia központja lett. 1116-ban Velence elfoglalta. 1154-ben a zárai püspököt Velence kérésére érseki rangra emelték (mivel püspökségként a magyar függésben lévő spalatói érsek suffraganeusa volt). 1181-ben ismét magyar fennhatóság alá került egészen 1202. november 24-ig: ekkor ugyanis példátlan módon a velencei hajók szállította keresztetek elfoglalták a katolikus Magyar Királysághoz tartozó Zárát (a pápa ki is átkozta az ebben részt vevő kereszteteket). A középkor folyamán Zárát illetően folyamatos volt a magyar-velencei ellentét. A XVI–XVII. században a törökök ellen jelentősen megerősítették az erődrendszert. 1797-től osztrák kézre került, majd 1806–1813

²⁴ <http://www.davt.hr/index.php/arhivsko-gradivo/>

²⁵ http://www.davu.hr/pregled_fondova_i_zbirki.php

között Napóleon kezére került a város. 1920-ig osztrák kézen volt, 1861-től itt székelt a dalmát szabor. Az első világháborút követően Olaszországhoz került, 1943–45 között súlyos bombatámadások érték. 1945-től a kommunista Jugoszláviához tartozott. 1991-től a független Horvátországhoz tartozott volna, a szerb Krajainai Köztársaság viszont itt kívánt tengeri kijáratot törni magának, így a szerb-horvát háborúban is nagy károkat szenvedett a város és lakossága. 1995-től Horvátország része.

A Zárai Állami Levéltár kiemelkedően jelentős értékű levéltári anyagot őriz, amelynek évköre a XIII. századtól napjainkig terjed. Őrizetében nemcsak Zára Város és környéke (köztük olyan, történetileg kiemelkedő jelentőséggel bíró városok, mint Sebenico (Šibenik), tengerfehérvár (Biograd na moru), Knin) történetére vonatkozó iratok állnak, hanem Isztria, Albánia, Bosznia-Hercegovina és Montenegró, sőt Magyarország történelmére vonatkozólag is pótolhatatlan forrásokat találhatunk itt. A raguzai mellett a zárai tekinthető a legjelentősebb horvátországi levéltárnak. A levéltár honlapja²⁶ horvát és angol nyelven várja a kutatókat, a jól áttekinthető, adatgazdag honlap kiváló kiindulópontot jelent a kutatók számára. Levéltárismertető, fond- és állagjegyzék digitálisan is elérhető és jól használható, igaz, csak horvát nyelven.²⁷

Zágrábi Állami Levéltár (Državni Arhiv u Zagrebu – DAZG)

cím: Opatička 29., 10000 Zagreb

e-mail: daz@daz.hr

honlap: www.daz.hr

I. (Szent) László magyar király 1091-ben itt alapította meg a zágrábi püspökséget, és ezzel helyezte fel a várost a térképre: az egyházmegye megalapítása előtt Zágráb jelentéktelen település volt. Gradec volt a polgárváros, a vele szembenálló domb a püspökváros, vagyis a Káptalandomb volt. A tatárjárás után Gradec szabad királyi városi rangot kapott IV. Béla királytól. A török fenyegetettség idején a horvát központ Varasdra költözött, mivel a határvonal a város közelében húzódott. 1669-ben I. Lipót egyetemet alapított Gradecben. 1767-ben költözött a Horvát Királyi Tanács Varasdról Gradecre, ekkortól ez tekinthető horvát központnak. 1850. szeptember 7-én egyesült Gradec, a Káptalandomb és Nova Ves, és létrejött Zágráb városa. 1852-ben a püspökséget érseki rangra emelték. 1920-ban a délszáv királysághoz került, 1941–1944 között az usztasa Független Horvát Állam fővárosa lett. Tito

²⁶ <http://www.dazd.hr/en>

²⁷ <http://dazd.hr/vodic/>

Jugoszláviájában a Horvát Szocialista Köztársaság fővárosa, 1991 óta a független Horvátország fővárosa.

A Zágrábi Állami Levéltár ma megközelítőleg 11 350 iratfolyóméternyi levéltári anyagot őriz, emellett jelentős könyvtárral is rendelkezik. A levéltár iratanyagában 1258-tól napjainkig a város és körzetének igazgatási, igazságügyi, oktatási, kulturális-tudományos, gazdasági-pénzügyi dokumentumait találhatjuk, valamint tervrajzok (1945–1991), kartográfiai iratok (1819–1966), kórházak iratanyaga, valamint személyi hagyatékok. A levéltár honlapja²⁸ csak horvát nyelven érhető el (az angol föltre kattintva csupán a logót találjuk), a fond- és állagjegyzék segítségével viszont gondosan meg lehet tervezni a levéltári kutatást.²⁹

²⁸ <http://daz.hr/>

²⁹ <http://www.daz.hr/vodic/>

Érseki-, püspöki- és káptalani levéltárak

Raguzai Püspöki Levéltár (Biskupijski arhiv – Dubrovnik)

cím: Poljana Ruđera Boskovića 6., 20 000 Dubrovnik

e-mail: arhiv@dubrovačka-biskupija.hr

honlap: http://www.dubrovačka-biskupija.hr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=1416&Itemid=725

Diakóvári–Eszéki Érsekség Levéltára (Nadbiskupski arhiv, Đakovačko-osječka nadbiskupija – Đakovo)

cím: Petra Preradovića 17., Đakovo 31 400

e-mail: nadbiskupijski.arhiv@djos.hr

honlap: <http://djos.hr/sredisnji-nadbiskupijski-arhiv/>

Belovár–Kőrösi Püspökség Levéltára (Arhiv Bjelovarsko-križevačke biskupije – Križevci)

cím: Kaptol 20., 10 000 Zagreb

honlap: <https://biskupija-bk.hr/>

Krki Püspökség Levéltára (Arhiv Biskupije Krk – Krk)

cím: Antuna Mahnića 18., 51500 Krk

honlap: <https://biskupijakrk.hr/>

Poreči és Pólai Püspökség Levéltára (Arhiv Porečke i Pulske biskupije – Poreč)

cím: Dobrilina 3., 52 440 Poreč

e-mail: ppbarhiv@gmail.com

honlap: <http://www.biskupija-porecko-pulska.hr/biskupija/biskupijski-arhiv.html>

Fiumei Érsekség Levéltára (Arhiv Riječke nadbiskupije – Rijeka)

cím: Ivana Pavla II., 51 000 Rijeka

e-mail: kontakt@ri-nadbiskupija.hr

honlap: <https://ri-nadbiskupija.com/>

Zenggi Püspöki és Káptalani Levéltár (Biskupijski i kaptolski Arhiv Senja)

cím: Trg Cimiter 7., 53 270 Senj

honlap: <http://www.senj.hr/sakralna-bastina/>

Spalató-Makarskai Érsekség Levéltára (Nadbiskupski arhiv Split)

cím: Zrinsko-Frankopanska 14., 21 000 Split

e-mail: arhiv@smn.hr

honlap: <https://smn.hr/nadbiskupija-2/arhiv>

Sebenicói Püspöki és Káptalani Levéltár (Biskupijski i kaptolski arhiv Šibenik)

cím: Obala palih omladinaca 1., 22000 Šibenik

e-mail: zupa.njivice@gmail.com

honlap: <https://www.sibenska-biskupija.hr/arhiv/>

Zárai Érseki és Káptalani Levéltár (Nadbiskupijski i kaptolski arhiv Zadar)

cím: Jurja Bijankinija 2., 23000 Zadar

e-mail: arh.zad.nad@gmail.com

honlap: <http://dazd.hr/vodic-nadbiskupija/arhiv-zadarske-nadbiskupije/>

Zágrábi Érseki Levéltár (Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu)

cím: Kaptol 27., 10 000 Zagreb

e-mail: srazum@arhiv.hr